

Italijani iz Istre. Nekateri so odšli, nekateri so ostali.

Nagovor ob odprtju razstave v Piranu 28. aprila 2019

Pripovedi o preteklosti so nemalokrat stereotipske in podprte z ideološkimi predpostavkami. Njihov namen ni razlaga in pripovedovanje, ki temelji na preučevanju kompleksnih pojavov – prej nasprotno: težijo k izumetničeni obnovi dogodkov in vzpostavljanju ter krepitvi nasprotujočih nacionalnih identitet, ob tem pa se ne obremenjujejo s preučevanjem težav, na katere so vplivale številne spremenljivke.

V kolikor opazujemo vsakodnevne dogodke in opravimo intervjuje na vzorcu, ki ga sestavljajo takoimenovani običajni ljudje, jih lahko brez zadržkov postavimo ob bok veliki zgodovini - tisti, ki se preučuje s pomočjo uradne dokumentacije, potrjene s strani ministrstev, najrazličnejših uprav in ustanov. Velikokrat prav zgodovinski ustni viri pripomorejo k razumevanju vsakdanjega življenja – slednjega namreč redko razberemo iz drugačnih virov, omogočajo pa osvetlitev novejših zgodovine. V to smer gre tudi raziskovalni projekt *Italijani iz Istre. Nekateri so odšli, nekateri so ostali* avtorice Lucie Castelli. Zbrana pričevanja nam odstirajo vpogled v obdobje po drugi svetovni vojni v Istri na več ravneh, brez zadržkov ali predsodkov. Predstavljena je pot tistih, ki so zapustili domače okolje in so bili primorani začeti novo življenje, velikokrat ob številnih težavah, saj so bili tarče predsodkov, občasno celo sovražnosti. Spremljamo pa tudi zgodbo tistih, ki niso pretrgali popkovine, a so se naenkrat počutili izgubljene in so tako bili primorani stopiti na povsem novo, ne vselej lahko pot. Velik doprinos razstave je, da daje besedo osebam, ki so na lastni koži izkusile čas velikih sprememb z druge, nasprotne strani. Gre za *neme pričevalce*, če smem uporabiti naslov ene izmed knjig Diega Zandela, človeka, ki se je rodil reškimi izseljencem v begunskem taborišču in je odraščal ob bolečem molku odraslih. Teh odraslih, ki lahko ob srečanju in pogovoru vsem, ki jih zanima preteklost Istre, postrežejo s pomembnimi informacijami o dolgem obdobju po drugi svetovni vojni in o velikih spremembah, ki so se dotaknile vseh in vsega.

Kljub temu, da se nanašajo predstavljeni drobcji zgodb na italijansko prebivalstvo, razberemo iz njihovih osebnih podatkov raznolikost in heterogenost istrskega okolja. To okolje je v nasprotju z miselnostjo postavljanja jasnih meja in z manihejskimi ter sprijenimi interpretacijami, ki prikazujejo razdvojeno in skorajda nasprotujočo si skupnost ter ob tem zanemarja dolgoletno, tradicionalno medetnično sobivanje. Prav medetnično sobivanje je bilo stalnica in samoumevno celo v času Avstro-Ogrske, ko je prihajalo do burnih politično-narodnostnih nasprotovanj. To sobivanje so upoštevali tudi v času naraščajočega nacionalizma in narodnostne “sempifikacije”, sprva v obdobju italijanskega fašističnega režima in kasneje, v času komunističnega režima. Že Diego de Castro je v svojih spominih izpostavil, da je “med političnimi vodji ene in druge etnične skupnosti sicer prihajalo do velikih nasprotovanj, a ta se niso nikakor dotaknila odnosov med pripadniki obeh narodnosti, ki so še dalje živeli v miru, tako kot v času Benetk”. Čeprav so posegi režimov stremeli k etnični asimilaciji ali k italijansko-slovanskemu bratstvu, kar je posledično privedlo do izključitve skoraj celotne italijanske narodne skupnosti oziroma do njenega zavračanja nove države ter komunističnega režima, ne gre za protislovje. Diskurz se torej spremeni takoj, ko

usmerimo pozornost na odnos različnih oblasti do procesa nacionalizacije in neutrudnega prizadevanja, da bi državo enačili z narodom.

V narodnostno mešanih okoljih so takšni pristopi vodili do pogubnih rezultatov, ki so do temeljev pretresli družbeno okolje in ga obrnili na glavo. Eksodus velja za kompleksen fenomen, ki je skozi leta usihal, a je močno zarezal v odnose vseh vrst. Pomemben delež teh, ki so šli, so predstavljali tudi istrski Slovenci in Hrvati, ki so se znašli v svinčenih časih skupaj z istrskimi Italijani. Zanos pri uveljavljanju nacionalizacije jasno razberemo tudi iz pričevanj. Iz enega samega pričevanja morda težko prestrežemo določene povezave, a postaja slika z vsakim novim pričevanjem bolj jasna, zgodbe pa bogatejše za nove elemente, situacije in težave.

Za boljše razumevanje razmer in da bi se izognili predstavljanju določenih fenomenov kot nekakšnih *unicum*-ov, je primerjalno zgodovinsko ključnega pomena. Odnos komunističnega režima je sledil revolucionarni usmeritvi, ki si je ob uporabi terorja prizadevala uničiti vsakršno obliko odpora. Takšne razmere so bile prisotne na celotnem ozemlju nove Jugoslavije, tako med vojno kot po njej. Dogodki so si sledili po enakem scenariju tudi v Julijski krajini, kjer je bil bes usmerjen proti fašistom in domnevnim fašistom (ne pozabimo, da sta se omenjena izraza in vzdevek 'sovražnik ljudstva' lahko od primera do primera zelo razpotegnili) in tudi proti nasprotnikom načrtu priključitve, ki so posledično podpirali italijansko nadvlado, neglede na njihovo politično prepričanje. Tudi v Coni B Svobodnega tržaškega ozemlja, iz katere izhaja večina intervjuvanih izseljencev oziroma tistih, ki so ostali, so izvajali *čistke* - tako za obračun s potencialnimi nasprotniki in tekmeci, najprej s političnimi, za tem pa se je začel še pregon duhovnikov, tudi slovenskih in hrvaških.

Tudi šolstvo je doživljalo nenehne pritiske, ideološke (izvajali so se tudi v slovenskih in hrvaških šolah, ki so bile odprte na novo in tistih, ki so jih po obvezni ukinitvi v času fašizma ponovno odprli) in narodnostne. V Jugoslaviji naj bi bil prostor le za tiste Italijane, ki bi bili pripravljene pretrgati vezi z Italijo, s svojim zgodovinskim in kulturnim izročilom - vse z namenom, da se oblikuje nova družba. Prav ta italijanska narodna skupnost, ki je bila v primerjavi s prvotno, mnogoštevilčno sedaj zelo skrčena, naj bi postala del jugoslovanske realnosti s selektivno integracijo. Množično izseljevanje, eksodus, je bil po svoje nepričakovan fenomen. Kljub omejitvam oblasti, ki so običajno le zamaknile čas odhoda, se je postopoma izgubil nadzor in začele so odhajati tudi takoimenovane 'ljudske množice'. Skrb je vzbujal že uvodni razplet dogodkov, ki je predvideval razkroj italijanske narodne skupnosti. Politične namene novih oblasti lahko razberemo že iz odiseje, skozi katero sta šli italijanska šola in njeni učitelj, kjer so se še ohranili. Del italijanskih šol je bil namreč zaprt in ukinjen, bodisi kot povračilni ukrep ob naraščanju tržaške krize jeseni 1953, bodisi kot posledica ukrepov etnocentristične politike. Ta ni upoštevala narodnostne raznolikosti teritorija - ki ga ni mogoče opredeliti na podlagi priimkov - in prepleta sorodstvenih vezi, identitete pa ni razumela kot nečesa, kar je plod svobodne izbire in na kar vplivajo številni dejavniki.

Takšne in drugačne težave zasledimo tudi v pričevanjih, ki niso predstavljena zato, da bi podkrepila določeno tezo, temveč z namenom, da bi besedo dobili tisti, ki so živeli v tedanjem obdobju. S svojo neinvazivno raziskavo, ki raje prisluhne, kot sodi, Lucia

Castelli ponuja elemente in točke za razmislek, ki so v pomoč za razumevanje preteklosti krajev na severnem Jadranu.

Kristjan Knez,
predsednik Društva za zgodovinske in geografske študije Piran in
podpredsednik Skupnosti Italijanov "Giuseppe Tartini"